

„Russkij Mir“ – nadnacionální integrační projekt či projev postsovětského imperialismu?

KIRILL SHEVCHENKO*, PETR LOZOVIUK**

„Russkij Mir“ – Transnational Integration Project or Manifestation of post-Soviet
Imperialism?

Abstract: A seemingly new geopolitical term appeared in post-Soviet political discourse during the 90's of the last century: Russkij Mir (Russian Peace). Generally formulated, this term stands for a large international community of people who share a sense of belonging to Russian culture and Russian language and share a “devotion to the values of Russian civilization”. The formation of the concept of Russkij Mir by the Russian elite and its implementation into politics can be interpreted as the result of efforts to overcome the deep crisis that hit, after the break-up of the Soviet Union, the Russian Federation and other post-Soviet states. Moreover, it can be seen as one of the results of the search for a new Russian identity under new social, political and international conditions that appeared after 1991. The aim of this study is to outline the creation of this important Russian project through a historical sketch and ethnocultural argumentation. Moreover, this study points out its current social relevance by describing examples from Russian, Belarussian and Ukrainian environments.

Keywords: Russkij Mir; identity concepts; Russia; Belarus; Ukraine

DOI: 10.14712/23363525.2022.20

Úvodem

Vliv politické situace na společenský vývoj určité populace je evidentní zejména v situaci, během níž dochází k přehodnocování stávajícího společensko-politického řádu. Nestabilita politického systému může vést k „rozvibrování“ i dalších oblastí společenského života, včetně míry a způsobu artikulování kolektivní identity.¹ Zejména bezprostředně po válečných konfliktech, revolucích a jiných obdobných celospolečenských otřesech dochází nejen k překreslování politických map či ke změnám společensko-ekonomického pořádku, nýbrž i k modifikacím kolektivních identit populací, které jsou těmito změnami přímo zasaženy. V průběhu posledního století zažil východoslovanský prostor, o který především půjde v této studii, několik obdobně přelomových okamžiků. K restrukturalizaci intersubjektivních identitárních konceptů zde docházelo v návaznosti na společenské otřesy, jakými byla kupříkladu bolševická revoluce, etablování sovětské moci, obě světové války, rozpad SSSR a dále četné partikulární převraty, které se udály ve většině postsovětských republik.

* Prof. Kirill Shevchenko, Ph.D., Katedra právních disciplín, Ruská státní sociální univerzita (Filiálka Minsk, Bělorusko), ul. Narodnaja 21, 220107 Minsk, BY. E-mail: shevchenkok@hotmail.com

** Doc. Petr Lozoviuk, Ph.D., Katedra antropologie, Filozofická fakulta ZČU, Sedláčkova 15, 301 00 Plzeň. Email: lozoviuk@ksa.zcu.cz

¹ Ke vztahu mezi změnou politického systému a proměnou kolektivní identity srov. [Lozoviuk 2005: 45nn].

Ve všech těchto případech byla a je přítomna, byť ne vždy ve zcela zřetelně artikulované podobě, i otázka budoucí geopolitické orientace zúčastněných zemí. Tu je však v námi představované analytické koncepci třeba považovat za odraz převládajících identitárních paradigmat, s jejichž proměnou dochází i ke změně geostrategických zahraničněpolitických vektorů. Průběh aktuální politické krize v Bělorusku (a obdobně i nedávných událostí na Ukrajině či v Moldávii)² naznačuje, jak intimně je v postsovětském prostoru spojeno hledání nové geopolitické orientace s tzv. *Ruským Mirem* (dále RM), fenoménem, který stojí v popředí této stati.³

Explicitně se tento (zdánlivě) nový geopolitický termín objevil v postsovětském politickém diskurzu v průběhu 90. let minulého století. Nejobecněji formulováno se koncepcí RM rozumí široké mezinárodní společenství, jehož členy spojuje pocit příslušnosti k ruské kultuře, užívání ruského jazyka a dále „oddanost ruským civilizačním hodnotám“ [*Tiškov 2007: 2*]. Slovo „ruský“ přitom odkazuje na historické (tedy ne výlučně etnokulturní) kořeny této pospolitosti, sahající až do období starobylé Rusi, zatímco slovo „mir“ znamená společenství intersubjektivně propojených osob. RM tak lze interpretovat jako jeden z hlavních výrazů postsovětské ruské „civilizační koncepce“ [*Komarova 2018: 5*]. Tento pojem nechává jen málokoho z východoevropských publicistů, politiků, akademiků a dalších zainteresovaných pozorovatelů lhostejným, neboť vyvolává mnohé protichůdné pocity, emoce, politická očekávání a nejednoznačné diskuze. Někteří z účastníků těchto debat jsou přesvědčeni, že ideologie RM odráží důležitou politickou a sociokulturní realitu vzniknuvší po rozpadu sovětského impéria, jiní soudí, že RM je pouze politické heslo a nástroj realizace imperialistických záměrů části ruské politické elity [*Alejnikova 2017: 38*]. Cílem předložené studie je prostřednictvím historického náčrtu a za použití etnokulturní argumentace nastítnit proces formování představy o tomto významném ruském integračním projektu a pomocí příkladů především z ruského, běloruského a ukrajinského prostředí poukázat na jeho dnešní společenskou relevanci.

„Russkij Mir“ a historické kořeny jeho vzniku

Koncepce RM je založena na společné – faktické či údajné – historické zkušenosti východoslovanských národů a jejich kulturní a jazykové blízkosti. Prostřednictvím historické a kulturní argumentace je v jejím rámci apelováno na civilizační jednotu východoslovanských pravoslavných národů.⁴ Ústřední historický argument, mající podpořit tuto koncepci, je spatřován ve skutečnosti, že na rozdíl od západních a jižních Slovanů, kteří navzdory kulturní a jazykové příbuznosti neuspěli vytvořit společný stát a od raného středověku se vyvíjeli v rámci různých státních útvarů, východní Slované dokázali vybudovat jednotný východoslovanský státněpolitický celek, Kyjevskou Rus, která existovala

² Studie byla redakci HS zaslána v říjnu 2020. Z tohoto důvodu text nijak nereaguje na nejnovější vývoj událostí spojených s aktuálním rusko-ukrajinským válečným konfliktem.

³ Domácí badatelské prostředí již disponuje několika studiemi, které se cíleně věnují sledovanému fenoménu [srov. např. *Kurfürst 2018; Solik – Baar 2016*]. Na rozdíl od těchto a podobně orientovaných prací přistupuje předložená studie k tématu spíše než z politologické pozice z hlediska historicky a etnologicky fokusovaných kontextů. Jsme přesvědčeni, že takto akcentovaný přístup napomáhá vhodně osvětlit kulturně imanentní významy předmětu našeho zájmu.

⁴ Jak bude ještě zmíněno níže, může se však jednat i o některé další historicky, kulturně a religiozně blízké státy, resp. národy.

od konce 9. do 12. století.⁵ Již český historik Josef Pervolf, který v 19. století působil na ruské Carské univerzitě ve Varšavě, zdůrazňoval tezi, že právě tato okolnost představovala v raném středověku, ve srovnání s jižními a západními Slovany, „východoslovanskou zvláštnost“ [Pervolf 1874: 6].

Podobně jsou i dnešní stoupenci koncepce RM přesvědčeni, že to bylo právě politické sjednocení východoslovanských kmenů dynastií Rurikovců a jednotnou pravoslavnou církví, co historicky přispělo k pozdějšímu formování unitární ruské identity, která se ukázala být natolik pevnou, že dokázala přetrvat několik století [Toločko 1987: 187–188]. Představitelé tradiční ruské historiografie jsou dále toho mínění, že k institucionálnímu ukotvení jednotné ruské identity došlo již v Kyjevské Rusi, což se údajně projevuje v celé řadě dobových historických pramenů [Rybakov 1993: 5–7]. Někteří odborníci soudí, že samotný výraz RM byl poprvé použit ve druhé polovině 11. století v jednom náboženském textu⁶ a že jeho tehdejší význam se významně blížil dnešnímu [Nazarenko 2013: 12–13]. Jiní naopak argumentují, že spíše než o pevně ustálený pojem se v této době jednalo o náhodnou formulaci a představa o RM jakožto identitární koncepci ještě neexistovala [Alejnikova 2017: 4–7].

Stoupenci primordialistického pojetí ruské identity dále argumentují, že po rozpadu Kyjevské Rusi v polovině 12. století a po podmanění severovýchodní Rusi Mongoly a západní Rusi Litevci v průběhu 13. století, se v ruských knížectvích zachovalo vědomí všeruské jednoty a to i přes jejich politickou roztržičnost a podřízenost cizím mocnostem [Toločko 1987: 188]. Nicméně vývoj západní Rusi v rámci Velkého knížectví litevského (dále VKL) a severovýchodní Rusi jako souboru knížectví závislých na tatarské Zlaté Hordě způsobil postupné prohlubování rozdílů mezi východoslovanským obyvatelstvem západní a severovýchodní Rusi. Podle tradiční ruské historiografie, právě tato okolnost vedla k postupnému rozdělení staroruského etnika na tři části a k postupnému formování Velkorusů v severovýchodní, Malorusů v jihozápadní a Bělorusů v západní Rusi [srov. Kojalovič 2006].

Vědomí příslušnosti k jednotnému národu ve všech těchto oblastech ovšem údajně stále převládalo, a když Moskevské knížectví začalo politicky sjednocovat ruské země, bylo toto úsilí podpořeno i v dalších ruskojazyčných teritoriích. Za hlavního architekta moci Moskevského knížectví je pokládán níže Ivan I. Daniilovič zvaný Kalita, panující ve druhé čtvrtině 14. století. Ve své sjednocovací politice byl aktivně podporován tehdejší hlavou Ruské pravoslavné církve metropolitou Petrem, který byl rodákem z východní Haliče resp. z červené Rusi, v dnešní terminologii západní Ukrajiny. Pro ukrajinské nacionalisty musí jistě působit překvapivě informace, že tento představitel západní Ukrajiny byl spoluzakladatelem moci Moskevského státu, který se počátkem 80. let 15. století zasloužil o definitivní svržení tatarského jha a následného sjednocení celého severovýchodního Ruska. V následujícím období, tedy počátkem 16. století, počala moskevská knížata projevovat zájem i o západoruské země v rámci Litvy. Rurikovci totiž z dynastického a náboženského hlediska pokládali tyto oblasti za své naprosto legitimní dědictví. Tato okolnost byla příčinou napjatých vztahů mezi Moskevským knížectvím a Velkým knížectvím litevským,

⁵ K problematice východoslovanské státnosti z pozice různých historiografických diskurzů srov. [Schorkowitz 2000]. Zde lze nalézt i rozsáhlý seznam sekundární literatury k tématu.

⁶ Důkazy společné a jednotné ruské identity východoslovanského obyvatelstva Kyjevské Rusi jsou hledány v historických pramenech, například v rukopisu kyjevského mnicha Nestora, sepsaného začátkem 11. století.

kteří se roku 1569 spojilo s Polskem, čímž došlo k vytvoření polsko-litevské federace, v historiografii známé pod označením „Řeč pospolitá“.

Zatímco severovýchodní Rus, i když závislá na tatarské Zlaté Hordě, disponovala širokou vnitřní autonomií,⁷ západní a jihozápadní Rus měla v rámci VKL jiné postavení. Na počátku své existence ve 13. až 14. století bylo VKL v podstatě východoslovanským státem se staroruštinou⁸ jako úředním jazykem a staroruským právním systémem. Postavení místního východoslovanského obyvatelstva se prudce zhoršilo po uzavření tzv. Krevské unie mezi Litvou a Polskem z roku 1385 a obzvlášť po uzavření tzv. Lublinské unie z roku 1569, kdy došlo ke vzniku zmiňovaného společného polsko-litevského soustátí. Stále rostoucí diskriminace pravoslavné církve a věřících, působení jezuitů a různé metody dobového etnokulturního inženýrství vedly k rychlé katolizaci a polonizaci západoruské a litevské elity. Z tohoto důvodu došlo již během 17. století k úplnému odcizení mezi západoruskou feudální vrchností, která převzala polskou identitu a zcela se polonizovala, a prostým lidem, který stále užíval místní hovorový jazyk a zachovával věrnost tradičnímu pravoslavnému náboženství [srov. *Kojalovič 2006: 110–129*].

Z iniciativy polských vládnoucích kruhů a jezuitů došlo roku 1596 v západoběloruském Brestu – navzdory protestům pravoslavné veřejnosti – k zavedení církevní unie pravoslavné a katolické církve. Část místních pravoslavných hierarchů uznala papeže hlavou nově zformované tzv. uniatské církve,⁹ pravoslavná církev byla postavená mimo zákon a místní úřady začaly nutit pravoslavné obyvatelstvo přijímat unii [*Kojalovič 2006: 197–198*]. Existence této církve je dnes nacionálně orientovanými Bělorusy hodnocena jako „mocný faktor formování a upevnění běloruské národní identity“ [*Kirčanov 2011: 111*]. Velkoruský orientovaní historici hodnotili zavedení brestské unie jako další nástroj upevnění moci katolického Polska v západoruských zemích a také jako nástroj polonizace východoslovanského obyvatelstva [*Naumovič 1889: 2–3*]. Inovace náboženského života, které přinesla Brestská unie, se stala podnětem k mobilizaci místní pravoslavné veřejnosti. Střediskem obrany tradiční pravoslavné víry a „ruské kultury“ se stala četná západoruská *bratrství* (братства), která vznikala ve Lvově, ve Vilniusu, v Kyjevě a v dalších městech, ale i na venkově západní a severozápadní Rusi.¹⁰

V rámci těchto bratrství probíhala intenzivní intelektuální činnost, která měla primárně za cíl odůvodnit právo pravoslavné církve na existenci. Odkazem na dědictví Kyjevské Rusi počali představitelé těchto spolků zdůrazňovat politickou a náboženskou jednotu ruských zemí – Malé Rusi, Bílé Rusi a Velké Rusi. Západoruští vzdělanci přitom hledali ochranu před polským a katolickým vlivem v Moskevském státě [srov. *Vosovič 2020*]. Roku 1674 bylo v Kyjevě archimandritou Kyjevo-Pečerského kláštera Innokentijem Gizelem vydáno významné historické dílo „*Synopsis*“, které prohlašovalo historickou jednotu všech větví ruského národa (Malé, Bílé a Velké Rusi) s jedinou státní tradicí. V této souvislosti je důležité zdůraznit, že právě tento kyjevský spis významně ovlivnil historické a politické myšlení

⁷ Její závislost byla většinou omezena na pravidelnou výplatu daně tatarským chánům.

⁸ Tento spisovný jazyk je dnes běloruskými nacionalisty považován za středověkou formu běloruštiny, srov. [*Kirčanov 2011: 17*].

⁹ Uniatská církev, zachovávající východní (pravoslavný) ritus, věroučně a formálně ovšem sjednocena s Římem (západním katolicismem), představovala pro místní pravoslavné obyvatelstvo kulturně přijatelnou formu přechodu ke katolicismu a jeho prostřednictvím pro kulturní sblížení se Západem. V běloruských oblastech byla uniatská církev likvidována carskou správou roku 1839 [*Kravcevič – Smolenčuk – Tokt 2011: 91*].

¹⁰ Podrobněji k této problematice srov. [*Vosovič 2020*].

ve vlastním Rusku a až do konce 18. století představoval jedinou všeobecně uznávanou příručku k ruským dějinám [Miller 2003: 21–22]. Je určitou ironií osudu, jak poznamenal ruský historik Alexej Miller, že tradiční koncepce ruských dějin vznikla v Kyjevě. Na druhé straně nepřekvapuje, že po jejím převzetí carskou administrativou se vůči ní polemicky vymezovali všichni ukrajinští nacionalističtí historikové, počínaje patriarchou ukrajinského dějepisu Michajlem S. Hruševským [Miller 2003: 22].

Všeruská jednota měla, podle kyjevského „Synopsisu“, zjevné politické kořeny: S protipolským povstáním ukrajinských kozáků vedených Bohdanem Chmelnickým z roku 1648 zesílila v jejich řadách tendence vnímat Ruský stát jako spojence proti Polsku. V důsledku několika drtivých porážek, které ukrajinští kozáci utrpěli od Poláků, se Chmelnický obrátil na ruského cara Alexeje Michailoviče s prosbou o přijetí Malé Rusi do Ruského státu, což vedlo k následné inkorporaci ukrajinských zemí do Ruska [Saunders 1985: 3]. Po kladném rozhodnutí ruského Zemského sněmu (Земский Собор) z roku 1654 potvrdila tento akt též kozácká rada v Perejaslavi [Kappeler 1992: 60]. Pozdější ukrajinská historiografie ovšem zdůrazňovala násilný charakter tohoto sjednocení [Armstrong 1990: 5].

Po tomto sjednocení následovalo přesídlení velkého počtu západoruských učenců do Moskvy, kde byly právě jimi položeny základy moderní ruské kultury a státního zřízení [Мончаловский 1898: 168–169]. Podle Alexeje Millera je proto možné tvrdit, že současná moderní ruská kultura – včetně spisovného jazyka – byla vytvořena společným úsilím ruských a ukrajinských kulturních činitelů – pokud je vůbec přípustné používat tyto moderní etnické pojmy ve vztahu k pozdnímu středověku [Miller 2003: 21–22]. Nelze proto považovat za přehnané tvrzení britského historika Davida Saunderse, že v průběhu 19. století hráli při formování ruské národní identity Ukrajinci velmi důležitou úlohu a často se jevili být více ruskými než Rusové samotní [Saunders 1985: 6].

Podobně se zdá být očividným faktem, že činnost rodáků z Malé Rusi, tedy z dnešní Ukrajiny, významně ovlivnila rozvoj Ruské říše během panování Petra Velikého. Mezi vedoucími spolupracovníky a poradci tohoto cara bylo mnoho Malorusů, včetně kyjevského rodáka Feofana Prokopoviče, hlavního ideologa absolutní carské moci tehdejší Ruské říše [Мончаловский 1903: 62]. Přesvědčení o existenci trojjediného ruského národa, který se skládá z Velkorusů, Malorusů a Bělorusů, získalo v průběhu 19. století statut oficiální ideologie Ruské říše [tamtéž]. Její premisou bylo tvrzení, že etnickou a náboženskou jednotu ruského národa lze dovozovat až do období Kyjevské Rusi, i když se zároveň připouštělo, že všechny tři „větve“ ruského národa disponují jazykovými a etnickými zvláštnostmi. Ze strukturálního hlediska lze tyto názory přirovnat k pojetí „slovanského národa“ Pavla Josefa Šafaříka [srov. Šafařík 1842] či k pozdější ideologii českoslovákizmu, která interpretovala Čechy a Slováky jako dvě větve jednotného československého národa majícího svůj původ v epoše Velké Moravy [srov. Lozoviuk 2012: 68nn].

Také následující evoluce teorie trojjediného ruského národa byla ovlivněná konkrétními politickými událostmi. Spor o etnický charakter bělorusko-litevských gubernií Ruska vyvolaly události spojené s Polským povstáním z roku 1863, které prohlášovalo za svůj politický cíl obnovení Řeči Pospolité v hranicích z roku 1772, včetně rozsáhlých etnicky nepolských území obydlených Bělorusy a Ukrajinci. Tyto spory se brzy proměnily doslova v etnokulturní bojiště mezi Ruskem a Polskem. Zatímco polští vůdci povstání z roku 1863 prohlášovali běloruské oblasti za nedílnou součást zemí, které měly patřit obnovenému polskému státu a vnímali místní lid jako „potenciální Poláky“, začalo o toto dlouho

zanedbávané území projevovat zájem i Rusko a argumentovat, že je obydleno východoslovanským pravoslavným národem, který byl ve středověku součástí Kyjevské Rusi [Ben-din 2010: 5–7]. Po potlačení polského povstání¹¹ došlo k založení Vilenské archeografické komise, jejímž úkolem bylo – ve službě depolonizace a následné rusifikace – provádět výzkum původního východoslovanského obyvatelstva bývalých východních oblastí Řeči Pospolité.

S podporou ruské carské administrativy pokračovala tato praxe i na počátku 20. století. Roku 1903 generální guvernér Vilenského kraje kníže Pjotr Dmitrijevič Svjatopolk-Mirskij věnoval 500 rublů – v této době velmi vysokou částku – profesorovi ruské Carské univerzity ve Varšavě Evfimiji Fedoroviči Karskému za účelem realizace etnografického a lingvistického výzkumu běloruského obyvatelstva [Borisenok 2013: 90–91]. Výsledkem tohoto rozsáhlého badání, které bylo orientováno na zjištění rozsahu území obývaného běloruským „kmenem“, bylo vydání „Etnografické mapy běloruského kmene“ z roku 1903 a rozsáhlé třídílné monografie „Bělorusové“,¹² která se stala klasickým a zároveň zakladatelským dílem moderní bělorusistiky [Borisenok 2013: 91]. V návaznosti na tyto výzkumy zformulovali místní vědci teorii tzv. *západorusizmu*, která zdůrazňovala civilizační a kulturní jednotu všech tzv. ruských národů – tzn., hlásala existenci trojjediného ruského národa,¹³ který sestával z východních Rusů – Velkorusů, západních Rusů – Bělorusů a Malorusů – Ukrajinců. Tato teorie se ve druhé polovině 19. století stala nástrojem depolonizace a zároveň rusifikace místního běloruského obyvatelstva. Mezi její významné stoupence je možné přiřadit zakladatele vědecké bělorusistiky historika Mihaila Osipoviče Kojaloviče a již zmiňovaného filologa a etnografa Evfimije F. Karského. Podle mínění některých běloruských expertů, dominovaly různé formy „západorusizmu“ – od liberálního po konzervativní – ve veřejném životě běloruských gubernií Ruské říše až do revoluce z roku 1917 [Lavrinič 2012: 220]. Zároveň lze podle nich konstatovat, že běloruské národní hnutí,¹⁴ jehož stoupenci zastávali přesvědčení, že Bělorusové představují samostatný národ, který se odlišuje od Rusů, bylo v této době marginální a netěšilo se širší veřejné podpoře [Lavrinič 2012: 220].

Do značné míry platí obdobné tvrzení také pro ukrajinské národní hnutí té doby, i když ukrajinský nacionalismus se opíral o širší společenskou základnu a starší kulturní tradici. Platformu ukrajinského národního hnutí začátkem 20. století představovala východní Halič, která se ze státně právního hlediska nacházela v rámci rakousko-uherského soustátí. Toto hnutí konstruovalo ukrajinskou identitu na základě popírání jakékoliv

¹¹ Americký historik běloruského původu Jan Zaprudnik pokládá povstání z roku 1863 a jeho potlačení ruskou armádou za okamžik zrodu moderního běloruského nacionalismu [Zaprudnik 1993: 58].

¹² První vydání této „encyklopedie bělorusistiky“ vycházelo v letech 1903–1922 ve Vilniusu, Varšavě a Moskvě. Druhé vydání bylo připraveno do tisku v Moskvě v letech 1955–1956, třetí vydání vyšlo v Minsku roku 2006.

¹³ Jiní etnografové zastávali na základě studia východoslovanských dialektů a kultury přesvědčení, že východní Slované je třeba diferencovat na čtyři etnické skupiny. Kupříkladu ruský lingvista a etnograf Dmitrij Konstantinovič Zelenin rozeznával čtyři „ruské národy“ – „Jihorusy“ (Ukrajince), „Západorusy“ (Bělorusy), „Severorusy“ a „Středorusy“ (v obou případech šlo v jeho pojetí o dvě navzájem odlišné skupiny Velkorusů) [Zelenin 1991: 29–31]. Český etnograf Jan Húsek také navrhol rozlišovat čtyři „části ruského plemene“ a to: „Velkorusy“, „Malorusy“, „Bělorusy“ a „Karpatorusy“ (Rusíny) [Húsek 1925: 14]. Posledně jmenovaným se na počátku 20. let 20. století Húsek profesionálně věnoval ve službě československé vlády.

¹⁴ K nástinu vývoje různých identitárních forem v běloruském prostředí z historické i aktuální perspektivy srov. např. [Kirčanov 2011].

příbuznosti s Rusy. Finančně a organizačně bylo podporováno centrálními i místními rakouskými úřady a východohaličskou polskou aristokracií.¹⁵ Zároveň ale v lokálním prostředí východní Haliče byly velmi populární tradiční rusínské kulturní spolky. Místní politické síly, které hájily koncepci všeruské jednoty, propagovaly názor, že haličští a uherští Rusíni tvoří součást jednotného ruského národa, který obývá rozsáhlé euroasijské prostory rozkládající se od Karpat až po Kamčatku. Právě stoupenci těchto idejí se stali hlavními oběťmi hromadných represálií rakouských úřadů a vojenské administrace během 1. světové války.

Smutným symbolem těchto masivních opatření proti rusínskému civilnímu obyvatelstvu se stal rakouský koncentrační tábor Talerhof nedaleko Štýrského Hradce, kde zahynulo několik tisíc Rusínů [srov. *Vavrik 2001*]. Podle kvalifikovaných odhadů, bylo během války rakousko-uherskou armádou a administrací celkem usmrceno kolem 150 tisíc¹⁶ rusínského civilního obyvatelstva [*Ajrapetov 2014: 136–137*]. Právě tyto hromadné represe zaměřené proti rusínským rusofilům do značné míry dopomohly k poválečné situaci, v níž v oblasti východní Haliče a Červené Rusi počali dominovat ukrajinoфильsky orientovaní intelektuálové. Obrat k ukrajinské etnické identifikaci se projevil i v užívání etnonyma „Ukrajinec“ na místo do této doby běžnějšího termínu „Rusín“.¹⁷

Osudy ideje „Ruského Miru“ po bolševické revoluci

Jak známo, Ruská říše nepřežila 1. světovou válku. Revoluční otřesy z roku 1917 a uchopení moci bolševiky znamenaly radikální změny v národnostní politice nástupnického Sovětského svazu. Ačkoliv bolševici všeobecně pokládali národnostní otázku za „buržoazní přežitek“ a řada jejich předáků prohlašovala, že proletariát nemá národní příslušnost, pochopili – a to ještě hluboko před uchopením moci v říjnu 1917 – taktický význam národnostní otázky jako potenciálně silného nástroje pro vedení politického boje. To se plně projevilo v aplikaci leninského imperativu práva (všech) národů na sebeurčení [srov. *Lenin 1958: 177–234*].

Realizace bolševických reforem, především deklarované modernizace „zaostalých národů bývalé říše“, vyžadovaly – vedle prakticky orientovaných politiků – i aktivní účast představitelů „tvůrčí inteligence“ a vědců. Kromě lingvistů, demografů a historiků to byli především etnografové, kdo se ujal výzkumu etnického složení obyvatelstva bývalé Ruské říše. Ve svých výzkumech se zabývali tradiční kulturou, etnohistorií a etnickou statistikou daných populací, ale působili též jako experti při zakládání etnických kulturních institucí a při vytváření národních spisovných jazyků. Dobová etnografie v podstatě vytvořila teoretické podklady pro etablování a realizaci sovětské národnostní politiky.¹⁸ Jako příklad praktického využití vědy v etnopolitických projektech bolševiků lze uvést činnost profesora Vasilije V. Bartolda, známého odborníka na dějiny Iránu a Střední Asie. Právě

¹⁵ Tato podpora měla za cíl oslabit ve druhé polovině 19. století vlivné hnutí haličských „moskovofilů“.

¹⁶ V odborné literatuře lze ovšem nalézt různé odhady počtu obětí zmiňovaných represí. K diskusi k této otázce srov. [*Myeshkov 2009: 11*].

¹⁷ O způsobu dobového používání etnonymu „Rusín“ a „Ukrajinec“ se lze poučit četbou textů významného znalce rusínsko-ukrajinské problematiky z přelomu 19. a 20. století, rakouského etnografa Raimunda Friedricha Kaindla [srov. *Lozoviuk 2016: 439–440*].

¹⁸ K teorii sovětské národnostní politiky srov. [*Lenin 1958; Stalin 1951*].

Bartold stanul v čele vědeckého kolegia, jehož úkolem bylo vypracovat spisovné jazyky¹⁹ pro doposud neliterární národy SSSR [srov. *Bartold 2002*].

Během existence Sovětského svazu byla charakteristická následující ambivalence: marxistická ideologie prohlašovala za oficiální doktrínu státu internacionalismus, skutečným základem politické a společenské praxe SSSR přitom byla bolševická verze etnonacionalismu.²⁰ Podle mínění předního ruského etnologa Valerije Tiškova spočívala zvláštnost sovětského státního zřízení ve všeobšahlé institucionalizaci „etnokulturního faktoru“ [*Tiškov 2003: 247*]. Vedle přehmatů a občasných zločinů nicméně panovala v národnostní politice země sovětů politika uznání a sponzorování etnické rozmanitosti, což platilo nejen pro sféru kultury a vzdělávání, nýbrž také pro politiku a ekonomiku, včetně státního zřízení a administrativního uspořádání [*Tiškov 2003: 247–248*].

Pro potřeby sovětské národnostní politiky byla sovětskými odborníky z oblasti společenských věd vynalezena řada nových pojmů a sousloví jako kupříkladu „socialistický federalismus“ či „národní státnost“. Posledně jmenovaný termín byl chápán jako státnost na etnickém základě. V praktické rovině to znamenalo, že došlo k vytvoření složité pseudofederativní hierarchické struktury „národních států“ (svazových republik) a tak zvaných „národnostně-státních útvarů“ (autonomní republiky, autonomní oblasti a národnostní okruhy) [*Tiškov 2001: 34–35*]. Začátkem 20. let minulého století byla v jednotlivých svazových republikách zahájena politika tzv. „korenizace“,²¹ která byla zaměřena na potlačení, řečeno dobovým jazykem „politicky škodlivého velkoruského šovinizmu“ a na podporu a rozvoj místních identit a kultur [*Tiškov 2003: 192*]. V rámci této politiky často docházelo k zjevnému etnokulturnímu inženýrství, kdy byly konstruovány a následně prosazovány nové kolektivní identity. Občas byly doslova pouhým škrtnutím pera vysoce postavených komunistických funkcionářů vytvořeny nové národnostní kategorie. Během dvacátých a třicátých let se tímto způsobem SSSR stal velkou „továrnou“ na „výrobu“ nových anebo alespoň „úpravu“ stávajících národů a identit.

Jak poukazují někteří současní ruští badatelé, došlo během sovětské éry k politizaci etnicity či etnizaci politiky, čímž se chce vyjádřit, že etnicita byla institucionalizovaná prostřednictvím vytvoření republik na etnickém základě v čele s „titulním“ národem, prostřednictvím republikových ústav, státních znaků a hymen, prostřednictvím systému vzdělávání, vědy a medií [*Tiškov 2003: 194–195*]. Byla zavedena povinná registrace etnické (národnostní) příslušnosti v občanských průkazech a dokonce i v běžných formulářích – tzv. „pátá rubrika“, která se brzy v SSSR stala předmětem řady vtipů. Etnická příslušnost byla promptně zakotvena jako důležitá sociální charakteristika a významný nástroj stratifikace společnosti [srov. *Kadio 2010: 151nn*].

¹⁹ Během meziválečného období bylo v SSSR kodifikováno 48 nových spisovných jazyků pro doposud neliterární etnika [*Kappeler 2002: 304*].

²⁰ Sovětský důraz na etnicitu na úkor občanských hodnot a chápání národa především v etnických kategoriích nejednou působil kuriózní problémy ve vztazích KSSS s komunistickými stranami západoevropských států. Jako příklad lze uvést žalobu, kterou začátkem 80. let zaslal generální tajemník francouzské komunistické strany Georges Marchais ÚV KSSS na sovětskou etnografickou encyklopedii „Národy světa“. V ní bylo obyvatelstvo Francie klasifikováno podle etnických principů jako Francouzi, Korsičané a Bretonci. Francouzský komunistický politik to evidentně chápal jako podkopávání jednoty francouzského národa. Institut etnografie Akademie věd SSSR, který vydal tuto encyklopedii, byl od stranické důtky zachráněn jen díky perestrojce a následně vnitrostranické liberalizaci [*Tiškov 2003: 192*].

²¹ Termín je odvozen z ruského označení „коренной народ“ – tzn. původní obyvatelstvo.

Neudivuje proto, že řada dodnes existujících etnických kategorií, které byly vykonstruovány a následně socializovány v průběhu meziválečného období, jsou nyní v postsovětských společnostech vnímány jako naprosto legitimní a přirozený jev. Toto konstatování se týká nejen malých domorodých společností periferních oblastí bývalého SSSR, ale také početných národů řady postsovětských států, včetně východoslovanského prostoru. Jako příklad lze opět uvést ukrajinský a v ještě větší míře běloruský národní projekt. Podle běloruského historika Olega Buchovce, bylo ještě na počátku 20. století zcela představitelné, že se Bělorusové mohli stát součástí ruského národa, asi ve stejném smyslu, jako obyvatelé Provence se stali Francouzi, anebo Bavoři Němci [Furman – Buchovec 1996: 57].

Po vzniku SSSR byla ovšem všeruská identita označena za politicky škodlivý buržoazní přežitek a projev velkoruského šovinizmu. Oproti tomu snahy o upevnění samostatné ukrajinské či běloruské identity byly podporovány na nejvyšší státní úrovni [Marková 2012: 32nn]. Je pozoruhodné, že během prvního sovětského sčítání lidu z roku 1926 obdrželi běloruští a ukrajinští úředníci instrukci, aby v případě obdržené odpovědi „Rus“ na otázku po národní příslušnosti, žádali doplňující upřesnění, je-li dotázaný jednotlivec skutečně „Rus“ anebo přeci jen „Malorus“ či „Bělorus“. Lidé v Bělorusku byli stimulováni označovat se jako Bělorusové a na Ukrajině jako Ukrajinci [Tiškov 2003: 192], přičemž ti, kdo se označovali jako „Malorusové“, byli automaticky v sčítacích podkladech uváděni jako Ukrajinci. Pojem „Rus“, kterým se dříve označovalo veškeré východoslovanské obyvatelstvo, byl zúžen a začal být vztahován výhradně na Velkorusy, přičemž pojem „Velkorus“ a pojem „Malorus“ přestal být pro označení národnostní příslušnosti používán [tamtéž].

Obrovský vliv na průběh národnostní politiky v SSSR měly politické okolnosti a subjektivní preference sovětských vůdců. Zajímavý příklad v tomto ohledu představuje opět Bělorusko a okolnosti vzniku běloruské sovětské státnosti. Bezprostředně po říjnové revoluci nebylo bolševické vedení jednotné v názoru na řešení tzv. běloruské otázky, což se projevovalo v tom, že část bolševických vůdců nepokládala Bělorusy za samostatný národ, považujíc je jen za etnografickou „větev“ Velkorusů [Borisenok 2013: 61]. Otcem myšlenky o existenci samostatného běloruského národa a autorem odůvodnění nutnosti zavést běloruskou sovětskou státnost, byl tehdejší lidový komisař pro národnostní záležitosti Josif V. Stalin [srov. Borisenok 2013: 61–62]. Toto stanovisko, které Stalin prosadil během X. sjezdu RKS roku 1921, bylo výsledkem naprosto racionální politické kalkulace. Napjaté vztahy SSSR s Polskem za meziválečného období přimělo Moskvu rozehrát „běloruskou kartu“ jako nástroj boje proti Polsku prostřednictvím aktivizace tamějšího běloruského hnutí. Po vytvoření BSSR roku 1919 došlo ke kampani *bělorusizace*²² a následně v letech 1924–1926 k významnému územnímu teritoriálnímu zvětšení sovětského Běloruska o Vitebskou a Gomelskou oblast na úkor Ruské socialistické federativní sovětské republiky (dále RSFSR) [srov. Borisenok 2013].

Ačkoliv se na těchto územích hovořilo převážně běloruskými dialekty, běloruské národní povědomí zde bylo velmi slabé a ze strany místního obyvatelstva a dokonce i lokálního stranického vedení došlo k četným protestům proti připojení k Bělorusku [Ševčenko 2013: 333]. Moskevští činovníci však prosadili svou a tento krok byl později využit jako

²² K fenoménu tzv. korenizace v běloruském prostředí srov. z dobové perspektivy [Ostrovskij 1931], z hlediska historické analýzy [Marková 2012].

nástroj prosovětské propagandy a aktivace běloruského národnostního hnutí v Polsku. Je třeba poznamenat, že tato taktika přinesla své plody a běloruskou (a obdobně ukrajinskou) politiku sovětského vedení v meziválečném období lze označit za úspěšný příklad využití etnického faktoru v geopolitickém soupeření. Stačí připomenout, že Stalin rozšiřoval jihozápadní hranici SSSR pod záminkou slučování „původních ukrajinských zemí“. Právě za Stalina došlo v rámci USSR poprvé v dějinách k politickému sjednocení Východní Haliče a po válce i k připojení Podkarpatské Rusi. V této nejvýchodnější části meziválečné ČSR bylo ukrajinské povědomí širokých lidových vrstev taktéž velmi slabé a místní identitární koncepty nabývaly různých podob [srov. *Húsek 1925*]. Jak ironicky poznamenal etnolog Valerij Tiškov, právě Stalin by si zasloužil být – jakožto úspěšný sjednotitel ukrajinských etnických oblastí – ukrajinskými nacionalisty považován za národního hrdinu [*Tiškov 2001*: 35]. Etnoemancipační procesy, a to nejenom v postsovětském prostoru, jsou prostě plně překvapivých paradoxů.

Dalším příkladem vlivu politických okolností na průběh národnostní politiky SSSR byl fakt předání bývalého polského města Wilno (současný Vilnius) Litvě v říjnu 1939 po likvidaci polského státu v září 1939 a inkorporaci západoběloruských území meziválečného Polska do SSSR. Z hlediska etnického složení byly celá Wilenská oblast, včetně města Wilno, převážně polsko-židovsko-běloruským regionem, v němž počet etnických Litevců během meziválečného období dosahoval maximálně 7–8 % [*Romer 1920*: 31]. Vedení BSSR proto očekávalo, že po rozbití Polska bude Wilno předáno Bělorusku jako tradiční středisko běloruského národního hnutí. Dokonce existoval plán přenesení hlavního města sovětského Běloruska z Minska do Wilna [*Chomič 2011*: 302–303]. Avšak Stalin v říjnu 1939 z geopolitických důvodů předal Wilno Litvě. Tento krok umožnil Moskvě upevnit sovětský vliv v Litvě a později celé Pobaltí anektovat. Během druhé světové války byla značná část židovského obyvatelstva Wilna vyhlazena nacisty a místními kolaboranty. K drastickému poklesu polské populace došlo v důsledku poválečné výměny obyvatelstva mezi Polskem a SSSR, což umožnilo definitivní politevštění tohoto města v rámci SSSR [*Ejdintas – Bumblauskas – Kulakauskas – Tamošajtis 2013*: 224–227]. Místo dřívějšího polsko-židovského Wilna se objevil litevský Vilnius. Lze proto konstatovat, že litevský ráz současného hlavního města Litvy je do velké míry výsledkem sovětské národnostní politiky. Obdobné tvrzení platí i pro západoukrajinskou metropoli Lvov.

Předběžně lze shrnout, že jeden z důležitých rezultatů sovětské národnostní politiky spočíval v rozbití tradiční koncepce RM, která v sobě inkorporovala ideu všeruské etnické jednoty. Rusové, Ukrajinci a Bělorusové byli úředně prohlášeni za samostatné, byť příbuzné národy se společnými kořeny.²³ Existence východoslovanských pseudostátů ve formě sovětských republik RSFSR, USSR a BSSR přispěla k formování místní etnokratické komunistické nomenklatury se specifickými zájmy, což se plně projevilo během rozpadu SSSR a dále i během následujícího postsovětského období.

²³ Za společnou kolébku všech východoslovanských národů byla oficiální sovětskou historiografií považována Kyjevská Rus.

Koncepce „Ruského Miru“ během rozpadu SSSR a v následujícím období

K politické instrumentalizaci mezietnických vztahů a národnostní problematiky jako takové docházelo i v průběhu gorbačovské perestrojky. Nacionální slogany byly běžně používány příslušníky etnokratických elit pozdně sovětských republik jako efektivní způsob mobilizace a konsolidace obyvatelstva. Sociální a společenská krize a diskreditace komunistické ideologie měly za následek prudký růst etnocentrismu a nacionalismu, přičemž nejednou docházelo dokonce k otevřeným mezietnickým střetům. Nejvyhraněnější z nich se udály koncem 80. let v periferních oblastech SSSR, stačí připomenout arménsko-ázerbajdžánský, abchazsko-gruzínský, jihoosetinsko-gruzínský a ingušsko-osetinský konflikt v oblasti Kavkazu, kyrgyzsko-uzbecký konflikt ve Střední Asii a rozmach hnutí za obnovu samostatnosti pobaltských republik. Zajímavým fenoménem tohoto období byla skutečnost, že velká část profesionálních etnologů a historiků se doslova „vrhla“ do praktické politiky a působila buď v roli vůdců národnostních hnutí (Vladislav Ardžinda v Abcházii, Zenon Pazniak v Bělorusku) anebo v roli poradců místních politiků (Galina Starovojtova či Valerij Tiškov v Rusku).

Národnostní tematika se ze strany představitelů regionálních politických elit stále více stávala instrumentem v politickém boji. Kupříkladu prezident RSFSR Boris Jelcin ji svého času využil ve svém soupeření s prezidentem SSSR Michaiilem Gorbačovem. Ve snaze získat podporu lídrů autonomních republik v rámci Ruské federace Jelcin vyhlásil známé heslo „vezměte si tolik suverenity, kolik jen můžete strávit“ [*Tekushev – Markedonov – Shevchenko 2013: 8*]. Výsledkem této politiky bylo výrazné upevnění politického statusu národnostních republik v rámci RSFSR, které se zbavily přídavného jména „autonomní“ a staly se „republikami“ bez přívlastku. Je zajímavé, že v jiných svazových republikách SSSR se vývoj vztahu mezi vedením titulárních republik a vedením autonomních republik nacházejících se na jejich území rozvíjel opačným směrem. Například v Gruzii se záhy projevila snaha gruzínského vedení zlikvidovat autonomní status Abcházie a Jižní Osetie a etablovat unitární stát, což vedlo k eskalaci etnických konfliktů v této kavkazské republice [*Tekushev – Markedonov – Shevchenko 2013: 8*]. První prezident Gruzie Zviad Gamsachurdia dokonce popíral existenci Abcházců v Abcházii a Osetinců v Jižní Osetii jako zvláštní etnické skupiny [*Tekushev – Markedonov – Shevchenko 2013: 130*].

Na druhou stranu se ukázala být podstatnou inklinace většiny obyvatel svazových republik setrvat v rámci SSSR. Výsledky na západě málo známého referenda o osudu SSSR ze 17. března 1991 prokázaly, že 76 % obyvatelstva SSSR, které se referenda zúčastnilo, se vyslovilo za zachování reformovaného Sovětského svazu [*Tekushev – Markedonov – Shevchenko 2013: 6–7*]. Existovaly ovšem podstatné rozdíly mezi jednotlivými republikami. Pobaltské republiky, Gruzie (s výjimkou Abcházie a Jižní Osetie), Arménie a Moldávie (s výjimkou Podněstří a Gagauzie) se odmítly tohoto referenda účastnit. V samotném Rusku se vyslovilo 71 % hlasujících pro zachování reformovaného SSSR, na Ukrajině bylo pro zachování SSSR 70 %, v Bělorusku 83 % a v Ázerbájdžánu, podobně jako ve všech republikách Střední Asie, přesáhl počet stoupenců zachování SSSR dokonce 90 % [*Tekushev – Markedonov – Shevchenko 2013: 6*]. Tyto statistické údaje do značné míry vypovídají o dalším vývoji postsovětských států po rozpadu SSSR, který byl definitivně zpečetěn lídry Ruska, Ukrajiny a Běloruska Jelcinem, Kravčukem a Šuškevičem v prosinci roku 1991.

Jak naznačovala četná sociologická šetření, kupříkladu výzkumy organizované nadací „Veřejné mínění“, vedl rozpad SSSR ke krizi identity jeho obyvatel, která se projevovala v rozostření pocitu civilizační, státněpolitické a společenské příslušnosti bývalých sovětských občanů.²⁴ Tato identifikační krize se – mimo jiné – projevila v růstu četných etno-regionálních hnutí a ve snahách rozvíjet v postsovětském prostoru alternativní identitární koncepty, které popíraly tradiční a všeobecně uznávané (etnické) identity. Pro ilustraci tohoto fenoménu, který by si zasloužil samostatnou studii, lze zmínit několik málo příkladů. Na Sibiři se udály pokusy o etablování „sibiřského etnoregionálního hnutí“ [srov. *Zajnutdinov 2012*], na severu Ruska tzv. pomorského hnutí [srov. *Semušin 2013*] a na jihu „kozáckého hnutí“ [srov. *Němenskij 2008; Boeck 1998*]. Propagátoři těchto etnoemancipačních aktivit používali vhodné historické argumenty, etnografické, kulturní, jazykové a další lokální zvláštnosti místního obyvatelstva za účelem jejich ideologické instrumentalizace, jejímž cílem bylo odůvodnit etnickou odlišnost místního obyvatelstva od Rusů a takto prokázat existenci Sibiřanů, Pomorů a Kozáků jako samostatných národů.²⁵ Podobné snahy a postupy byly použity také v jihozápadním Bělorusku, kde vůdci tzv. polešuckého hnutí propagovali existenci samostatného východoslovanského národa – Polešuků [podrobněji srov. *Shevchenko 2010*].

Kromě toho došlo v Bělorusku a na Ukrajině k „bělorusizaci“ a „ukrajinizaci“ historického období Kyjevské Rusi, která je tradiční ruskou historiografií pokládána za společnou kolébkou všech východoslovanských národů.²⁶ Nejradiálněji reinterpretační dějin proběhla na Ukrajině, kde, jak se zdá, zcela triumfoval primordialistický přístup, který obhajuje existenci Ukrajinců již v paleolitu. Kupříkladu dávná tzv. Tripolská kultura²⁷ byla prohlášena za (etnický) ukrajinskou [Toločko 2020]. Takováto a obdobné argumentace nemají pochopitelně s vědou nic společného. V Bělorusku klade část etnický orientovaných historiků a etnologů důraz na úlohu baltského substrátu v procesu etnogeneze současných Bělorusů [Děružinskij 2011: 106]. Někteří běloruští „etnoideologové“ dokonce popírají samotný etnonym „Bělorus“ a navrhují používat pro označení populace žijící na teritoriu dnešního Běloruska etnonym „Litvin“.²⁸ Jedná se o jasný příklad „silně selektivního a ideologicky podmíněného přístupu“ [Lozoviuk 2005: 17] části běloruské politické a vědecké elity, který má důrazem na neslovanské prvky v etnickém původu Bělorusů za cíl vyjádřit co nejhlubší distanci k Rusku a Rusům.

Na druhé straně je třeba zmínit, že jiná část běloruské vědecké a politické elity se snaží oživit a modernizovat již zmiňovanou koncepci „západorusizmu“ a s ní i představu o existenci tzv. trojjediného ruského národa. Bělorusové jsou zde interpretováni jako nedílná součást ruského civilizačního prostoru a tím i jako součást RM.²⁹ Stoupenci těchto názorů argumentují, že „západorusismus“ odpovídá náladám naprostě většiny Bělorusů a domnívají se, že právě tato identifikační forma se může stát ideologickým základem

²⁴ Zdroj: *Nězavisimaja gazeta*, 31. 8. 2004.

²⁵ Strukturálně obdobná hnutí jsou známa i z jiných oblastí. V této souvislosti lze kupříkladu zmínit i fenomén moravského nacionalismu z počátku 90. let 20. století v ČR. Podrobněji srov. [Lozoviuk 2004].

²⁶ Obdobný proces se na počátku 90. let udal na Slovensku s epochou Velké Moravy.

²⁷ Jedná se o neolitickou archeologickou kulturu, která se přibližně v letech 5200–3000 př. n. l. vyskytovala v oblasti od povodí Prutu k povodí Dněstru, podrobněji srov. [Schorkowitz 2000: 572nn].

²⁸ Tento termín byl užíván v epoše VKL ovšem bez etnizujících konotací [Kírčanov 2011: 109].

²⁹ Publikáční platformu stoupenců této koncepce představuje zejména internetový portál „Zapadnaja Rus“ (<https://zapadrus.su>)

současného Běloruského státu a výrazem jeho civilizační příbuznosti s Ruskem. Zároveň jsou přesvědčeni, že tato koncepce může Bělorusku zabezpečit vnitřní stabilitu a vyvarování se „tragickému ukrajinskému scénáři“ [Šimov 2016: 182]. Byly to především ukrajinské události z posledních let, které vedly stoupence „západorusizmu“ k větší aktivitě, poukazujíc při tom na nebezpečné politické následky vypjatého etnonacionalizmu. Oficiální úřady v Bělorusku přitom až donedávna zachovávaly vůči této koncepci zdrženlivý postoj, nejspíš z obavy, že tato teorie může latentně podkopat status Běloruska jakožto nezávislého státu a tím ohrozit legitimitu jeho existence. Již nyní se zdá být evidentní, že politické zemětřesení, které Bělorusku přinesly události spojené s prezidentskou volbou ze srpna 2020, vnesou do této oblasti výrazný a doposud nebývalý posun.

„Russkij Mir“ a způsoby jeho aktuální artikulace

Vznik nových nezávislých států v postsovětském prostoru byl natolik rychlý, že v mnohém předstihl proces formování patřičných „vysokých kultur“ a „politických národů“. Tato okolnost od samého počátku působila velké potíže místním postsovětským politickým elitám, které se snažily okamžitě nastolit západní model „nation-state“. Byly to opět společenské vědy, včetně historiografie a etnologie, které byly na postsovětském prostranství používány jako nástroj legitimizace nových státních útvarů i jako prostředek k dosažení konkrétních politických cílů. Zformování koncepce Ruského Miru a její prosazení do oblasti reálné politiky částí ruské elity lze interpretovat jako výsledek snahy o překonání hluboké krize, která po rozpadu SSSR zasáhla Ruskou federaci a další postsovětské státy. Zároveň ji lze vnímat jako jeden z výsledků hledání nové ruské identity za změněných sociálních, politických a mezinárodních podmínek po roku 1991. Ideologie RM dopomohla nejen ke stabilizaci vnitropolitické situace v RF (dále RF), ale z širšího úhlu pohledu přispěla k opětovnému sblížení historicky, kulturně a civilizačně příbuzných národů a států. To vše v situaci narůstající globalizace a vzrůstajícího napětí ve vztazích s členskými zeměmi NATO a celkově se zeměmi tzv. kolektivního Západu.

Do vysoké politiky pronikla raná konceptuální podoba RM sekundárně a to z prostředí publicistického. Národnostně orientovaní ruští intelektuálové začali již okolo roku 1993 tematizovat rozpad SSSR z hlediska změn, které tato událost navodila u dřívějších sovětských občanů v identitační sféře. První polovina 90. let 20. století představovala pro obyvatele bývalého SSSR období hluboké ekonomické, sociální, morální a identitační krize. Postimperiální Rusko, byť nejvýznamnější z nástupnických států SSSR, bylo navíc konfrontováno s nebývalým úpadkem své státní suverenity. Nepřekvapuje proto, že patrně první podoba představy o RM byla zformulována v rámci přípravy nové koncepce politiky RF ve Společenství nezávislých států filozofy Efimem Ostrovským a Petrem Ščedrovickým [Pavlov 2004].

RM byl jimi označen za civilizační, sociokulturní a nadnacionální koncepci, která může sdružovat až 300 milionů osob, majících vztah k ruské kultuře, jazyku, historické paměti a pravoslaví (nebo alespoň k jednomu z těchto atributů). Jiný ruský publicista Maxim Ševčenko označil RM „projektem obecného osudu nejrůznějších etnokulturních skupin, myslících a hovořících rusky“ [Ševčenko 2004]. Jedná se tedy o jakýsi ruský ekvivalent k Pax Americana, Commonwealth of Nations či Frankofonii [Ščedrovickij 2000]. Jeho ideové pozadí je historicky vztahováno k takovým postavám ruského myšlení 19. století

jakým je kupříkladu Konstatin Leontěv a další představitelé tzv. slavjanofilů. Širší platformy se koncepci RM dostalo v okamžiku, kdy na počátku 3. tisíciletí nové nastupující politické elity Ruska pochopily, že znovunabytí státní suverenity (mimo jiné) podmiňuje zformulování a přijetí nové identitární a ideologické koncepce. Idea RM byla zároveň pojata jako důležitý geopolitický faktor, který může napomoci posílení RF v globalizujícím se, ale zároveň i polycentricky se formujícím světě [Gradirovskij 2003]. Samotný termín RM byl v tomto kontextu poprvé použit patrně roku 1998 [Pavlov 2004].

V rámci ruského politického diskurzu byla raná koncepce RM zformulována prezidentem Vladimírem Putinem v průběhu roku 2001 [Komarova 2018: 5]. Během svého vystoupení před ruskou intelektuální veřejností o pět let později Putin zdůraznil, že pojem RM spojuje všechny, kdo si cení ruské kultury a ruského „slova“ bez ohledu na místo pobytu a státní příslušnost [Syčeva 2007]. O tom, že představitelé oficiální politiky stáli o široké společenské ukotvení tohoto výrazu, svědčí skutečnost, že Putin v tomto svém projevu vyzval ruskou intelektuální veřejnost k jeho všeobecnému používání. Koncem října 2018 Putin vyjádřil názor, že RM „nebyl nikdy budován výlučně a pouze na etnickém, národním a náboženském základě“, tento svět (mir) spojuje každého, kdo se cítí duchovně spjat s Ruskem, toho, kdo se považuje za nositele ruského jazyka, kultury a ruských dějin.³⁰ Jeden z dalších způsobů traktování termínu RM lze vyčíst ze stati jiného čelného představitele ruské politiky, ministra zahraničních věcí RF Sergeje Lavrova. Lavrov v jednom ze svých vystoupení použil označení RM pro celosvětovou ruskou diasporu, pro světové společenství osob ruského původu [Lavrov 2015].

Vedle politiků se tuto koncepci snaží aktivně propagovat též Ruská pravoslavná církev, zejména patriarcha Kirill [srov. Kirill 2014], který klade důraz na duchovní pospolitost a náboženskou, pravoslavnou složku ruského kulturního dědictví a hájí názor, že ke společenství RM mohou patřit nejenom východní pravoslavní Slované – Rusové, Ukrajinci a Bělorusové, ale i příslušníci dalších pravoslavných národů např. Moldavané, Gagauzové, Srbové, Černohorci, Osetinci a další [Batanova 2009: 10]. V této souvislosti patriarcha Kirill tematizuje i tzv. *pravoslavnou civilizaci*, ke které řadí, opět vedle Ruska, Ukrajiny a Běloruska, další většinově pravoslavné státy, např. Moldavsko, Řecko, Srbsko či Bulharsko [Kudors 2015]. Je zřejmé, že v tomto pojetí nabývá idea RM výrazně nadednického charakteru.

Fenomén RM se již léta nachází i ve fokusu akademického zájmu. Jako příklad lze zmínit etnologii,³¹ od níž se v ruském prostředí očekává nápomoc v harmonizaci mezietnických vztahů, což v současném multietnickém Rusku patří mezi prioritní oblasti zájmu státněpolitických elit. Etnologie, jakožto věda studující etnický koncipované pospolitosti, zaujímá v RF významné společenské postavení a etnologům je prostřednictvím optimalizace fungování státních institucí dána možnost ovlivňovat politické dění ve státě. Do dnešního ruského etnologického diskurzu proto také patří snaha po překonávání reziduí ze sovětské éry. V oblasti teoretického myšlení významná část vědců polemizuje s domácí

³⁰ Zdroj: Putin rasskazal o principach formirovanija Russkogo mira. Dostupné z: <<https://tass.ru/politika/5741622>>.

³¹ Etnologie je zde vnímána jako specifická vědní disciplína, která se – mimo jiné – orientuje na reflexi obecně pojímané etnické a interetnické problematiky.

primordialistickou teorií etnosu³² a spíše se přiklání k „západnímu“ konstruktivistickému postoji [srov. *Tiškov 2003*]. Z hlediska politické praxe ruští etnologové poukazují na nutnost společenské implementace nadnacionálně situované identity etnický, jazykově, nábožensky a kulturně heterogenních obyvatel RF a to na základě sdílených historických a občanských hodnot. Ryze etnický identifikační prvek by podle nich v dnešním Rusku neměl hrát ústřední úlohu [*Tiškov 2001: 143*].

Z iniciativy ruských etnologů tak byla kupříkladu v občanských průkazech zrušena stará sovětská rubrika „národnostní příslušnost“, ačkoliv zpočátku tato změna vyvolávala značný rozruch a dokonce i obvinění jejích iniciátorů z pokusu o zrušení „národnosti v Rusku“ [*Tiškov 2001: 9*]. Z podnětu vědců Ústavu etnologie a antropologie Ruské akademie věd byla také reformována procedura sčítání obyvatelstva. Na rozdíl od procesů praktikovaných během sovětských sčítání lidu [srov. *Kadio 2010*], bylo v Rusku roku 2002 umožněno více variant etnické identifikace.³³ Ředitel zmiňovaného pracoviště, Valerij Tiškov, dokonce navrhoval zavedení alternativních identitárních kategorií jako např. „Ruský Žid“ anebo „Ruský Ukrajinec“, které by podle jeho soudu lépe odpovídaly etnokulturním realitám dnešního Ruska. Tento návrh se ovšem zdál být příliš radikálním a nebyl jinými experty schválen [*Tiškov 2001: 9*].

Řešení rostoucích problémů v mezietnických vztazích v současném Rusku etnologové vidí v rozvoji dvojjazyčnosti a multikulturalismu, v politice kulturní integrace a v nutnosti zabránit etnické segregaci ve formě vzniku etnických čtvrtí ve velkých městech. Řada etnologů a znalců z oblasti mezietnické komunikace poukazuje na krajně negativní vliv etnických stereotypů, šířených některými ruskými sdělovacími prostředky [*Tiškov 2001: 143–144*]. Podle těchto odborníků spočívá hlavní problém postsovětského prostoru ve skutečnosti, že postsovětské elity budují své státy na ryze etnickém základě a přehlížejí občanské hodnoty, což je v rozporu s etnokulturní realitou. Kupříkladu v Kazachstánu hrají občanské principy jen nepatrnou roli a dokonce byla vyslovena obava, že ruské obyvatelstvo severního Kazachstánu může zformulovat politický projekt vnitřní autonomie anebo dokonce usilovat o oddělení od Kazachstánu [*tamtéž*]. Recept na podobné tendence spočívá podle etnologů v zavedení oficiální dvojjazyčnosti a prvku federalismu v této středoaasijské republice [*Tiškov 2001: 138*].

Podobným způsobem byla na počátku tisíciletí hodnocena i situace na Ukrajině, kde bylo úspěšně konstituování jednotného ukrajinského občanského národa spojováno s důslednou realizací ukrajinsko-ruské kulturní symbiózy. Reorganizace státního zřízení Ukrajiny prostřednictvím zavedení dvojjazyčnosti a prvků teritoriální federalizace by odpovídalo kulturně-jazykovým realitám této země a zároveň by garantovalo zachování politické jednoty tohoto státu [*Tiškov 2001: 138–139*]. K tomuto vývoji na ukrajinské politické scéně ovšem nedošlo. Nedávné dramatické události s veškerou naléhavostí naznačily, jak nebezpečný potenciál v sobě zahrnuje politická instrumentalizace interetnických animozit v rámci unitárně koncipovaného státního útvaru.³⁴

³² Za prominentního představitele této teorie lze označit Juliana Vladimiroviče Bromleje [srov. *Bromlej 1980; Bromlej 1983; Bromlej 1987*].

³³ Jednalo se např. o identifikace jako: Osetinec-Digorec či Osetinec-Ironec apod.

³⁴ Ukrajinské „revoluce“, ať už tzv. oranžová z roku 2004, či „Majdan“ z roku 2014, by se daly interpretovat jako střet přívrženců a odpůrců ideje o přináležitosti Ukrajiny k RM. Jak naznačuje aktuální vývoj v Katalánsku

Z hlediska vnějšího pozorovatele lze projekt RM vnímat nejen jako identitární koncept, nýbrž také jako recentní pokus o etablování nové státně-nacionální ideologie pro RF, která by v nových podmínkách po rozpadu SSSR byla sto nahradit komunistickou univerzalistickou ideologií.³⁵ I když sledovaný koncept vykazuje i nadetnickou dimenzi,³⁶ je zřejmé, že akcentace různě vyjadřované „ruskosti“, v něm zaujímá klíčovou pozici. Z tohoto hlediska se jako univerzálnější jeví jiné, vůči RM do jisté míry konkurenční, identitární paradigma, které bylo paralelně zformulováno v ruském prostředí postsovětské epochy.³⁷ Tato nová „světonázorová platforma“ [Dugin 2002: 9] ruských patriotů je označována jako „euroasijsství“, resp. „neoeuroasijsství“ (dále EA). Představuje-li RM do jisté míry pokus o etablování superetnické identity, tak v případě EA jde o platformu jednoznačně nadetnickou, „civilizační“, která z tohoto důvodu vykazuje nejen silnější, ale také o mnoho širší integrační potenciál. Zatímco RM umožňuje kupříkladu stoupencům „západorusizmu“ v Bělorusku hovořit o „obecněruské civilizaci“, za jejíž součást jsou zcela přirozeně považováni i Bělorusové [Křištapovič 2020: 122], aspiruje euroasijské hnutí stát se „filozoficko-duchovním“ základem identitárního a posléze i politického a ekonomického propojení mnoha států, etnik, kultur, jazykových a náboženských skupin obývajících rozsáhlou, byť vágně vymezenou, oblast „Euroasie“ [Dugin 2002: 12]. Politický vývoj za poslední dvě dekády naznačuje, že „euroazijský vektor integrace“ se skutečně stal „fundamentálním strategickým cílem“ ruské politiky, jak již bylo požadováno v „manifestu euroasijského hnutí“ z roku 2000 [Dugin 2002: 12], tedy v době, kdy se jednalo o pouhou idealistickou představu hrstky intelektuálů.

Literatura

- Ajrabetov, Oleg R. [2014]. *Učastije Rossijskoj imperii v Pervoj mirovoj vojně (1914–1917)*. Tom 1. Moskva: Knižnyj Dom Universitet.
- Alejnikova, Svetlana M. [2017]. „Russkij mir“: belorusskij vzgljad. Minsk: Respublikanskij institut vysšej školy.
- Armstrong, John A. [1990]. *Ukrainian Nationalism*. 3. vyd. Englewood, Colorado: Ukrainian Academic Press.
- Bartold, Vasilij Vladimirovič [2002]. *Raboty po istorii i filologii tjurkskich i mongolskich narodov*. Moskva: Vostočnaja literatura.
- Batanova, Ol'ga N. [2009]. *Russkij mir i problemy jeho formirovanija*. Avtoreferat dissertacii na soiskanije učennoj stěpeni kandidata političeskich nauk. Moskva.
- Bendin, Aleksandr Ju. [2010]. *Problemy verotěrpimosti v Severo-Zapadnom kraje Rossijskoj imperii (1863–1914 gg.)*. Minsk: Izdatělskij centr Belorusskogo gosudarstvennogo universitěta.
- Boeck, Brian J. [1998]. The Kuban' Cossack Revival (1989–1993). The beginnings of a Cossack national movement in the North Caucasus region. *Nationalities Papers* 26 (4): 633–657.

a i jinde v „západním“ světě, politická instrumentalizace etnokulturních daností není výlučně vázána na post-sovětský prostor.

³⁵ Lze tudíž, oproti názoru některých západních analytiků [srov. Schorkowitz 2010: 100], argumentovat, že v etablování či posílení „etnonacionální identity“ není nutno spatřovat jediný způsob „nahrazení komunistické ideologie“.

³⁶ Koncept RM může dokonce vykazovat jistou atraktivitu i pro příslušníky národů, které nebyly v přímém vztahu k SSSR [srov. Stojčević 2016].

³⁷ První koncepce EA byla zformulována již ve 20. letech minulého století a její myšlenkové kořeny lze vysledovat až ve století devatenáctém.

- Borisenok, Jurij A. [2013]. *Na krutych povorotach beloruskoj istorii*. Moskva: Rodina Media.
- Bromlej, Julian Vladimirovič [1980]. *Etnos a etnografia*. Bratislava: Veda.
- Bromlej, Julian Vladimirovič [1983]. *Očerki teorii etnosa*. Moskva: Nauka.
- Bromlej, Julian Vladimirovič [1987]. *Etnosocialnye processy: teorija, istorija i sovremennost'*. Moskva: Nauka.
- Děružinskij, Vadim V. [2011]. *Zabytaja Belarus'*. Minsk: Charvest.
- Dugin, Aleksandr [2002]. Jevrazija prevyšše vsego. Manifest Jevrazijskogo dviženija. In. *Osnovy Jevrazijskogo dviženija*. Moskva: Arktogeja Centr. s. 5–15.
- Ejdintas, Alfonsas – Bumblauskas, Alfredas – Kulakauskas, Antanas – Tamošajtis, Mindaugas [2013]. *Istorija Litvy*. Vilnius: Eugrimas.
- Furman, Dmitrij – Buchovec, Oleg [1996]. Beloruskoje samosoznanije i beloruskaja politika. *Svobodnaja mysl* 1: 57–75.
- Gradirovskij, Sergej [2003]. Boris Mežujev, Russkij Mir kak ob'jekt geokulturnogo projektirovanija (online). Dostupné z: <http://archipelag.ru/ru_mir/history/histori2003/gradirovsky-russmir>.
- Húsek, Jan [1925]. *Národopisná hranice mezi Slováký a Karpatorusy*. Bratislava: Prúdy.
- Chomič, Sergej Nikolajevič [2011]. *Těrritorija i gosudarstvennye granicy Belarusi v ChCh veke: ot nězaveršennoj etničeskoj samoiděntifikacii i vněšněpolitičeskogo proizvola k sovremennomu status quo*. Minsk: Ekonompress.
- Kadio, Žjuljet [2010]. *Laboratorija imperii: Rossija/SSSR, 1860–1940*. Moskva: Novoje litěraturnoje obozrenije.
- Kappeler, Andreas [1992]. *Ruřland als Vielvölkerreich. Entstehung, Geschichte, Zerfall*. München: Beck.
- Kirčanov, Maksim Valerjevvič [2011]. *Intěllektual'naja istorija belaruskogo nacionalizma. Kratkij očerk*. Smolensk: Posoch.
- Kirill, Svjatějšij Patriarch [2014]. Russkij mir – osobaja civilizacija, ktoruju něobchodimo sbereč (online). Dostupné z: <<http://www.patriarchia.ru/db/text/3730705.html>>.
- Kojalovič, Michail I. [2006]. *Čtěnija po istorii zapadnoj Rossii*. Minsk: Belaruskaja encyklopedija.
- Komarova, Galina Aleksandrovna [2018]. Russkij mir: antropologičeskij rakurs. In. Táž (ed.). *Russkij mir v menjajuščemsja mire*. Moskva: Institut etnologii i antropologii RAN. s. 5–12.
- Kravcevič, Aleksandr Konstantinovič – Smolenčuk, Aleksandr – Tokt, Sergej [2011]. *Belorusy: nacija Pograničja*. Vilnius: Jevropejskij gumanitarnyj universitět.
- Kriřtapovič, Lev [2020]. Fenomen beloruskoj iděntičnosti. In. Ševčenko, Kirill (ed.). *Jazyk i iděntičnost'. Jazyk, litěratúra i slavjanskije iděntičnosti XVIII–XXI vekach*. Belgrad: Sitroprint. s. 114–129.
- Kudors, Andis [2015]. „Russkij mir“ – ot koncepcii „mjagkoj sily“ do obosnovanija vojny (online). Dostupné z: <<https://inosmi.ru/sngbaltia/20150417/227571026.html>>.
- Kurfürst, Jaroslav [2018]. *Přiběh ruské geopolitiki: Jak se ruská myřlenka zmocnila více než šestiny světa*. Praha: Karolinum.
- Lavrinovič, Dmitrij S. [2012]. Evoljucija stradžėgii i taktiki zapadnorusskikh liberalnych organizacij. *Russkij Sbornik. Issledovanija po istorii Rossii XII*: 220–253.
- Lavrov, Sergej [2015]. Russkij mir na puti k konsolidacii, Rossijskaja gazeta (online). Dostupné z: <<http://www.rg.ru/2015/11/02/lavrov.html>>.
- Lenin, Vladimír Iljič [1958]. *O národnosti a koloniální otážce*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury.
- Lozoviuk, Petr [2004]. Fenomén etnického moravanství a podoby jeho intersubjektivních konstrukcí. *Český lid. The Czech Ethnological Journal* 91 (3): 221–234.
- Lozoviuk, Petr [2005]. *Evropská etnologie ve středoevropské perspektivě*. Pardubice: Univerzita Pardubice.
- Lozoviuk, Petr [2012]. *Grenzland als Lebenswelt. Grenzkonstruktionen, Grenzwahrnehmungen und Grenzdiskurse in sächsisch-tschechischer Perspektive*. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag.
- Lozoviuk, Petr [2016]. „Etnologie je filozofii budoucnosti.“ R. F. Kaindl a pozapomenuté počátky evropské etnologie. *Český lid. The Czech Ethnological Journal* 103 (3): 437–450.
- Marková, Alena [2012]. *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Miller, Alexei [2003]. *The Ukrainian Question. The Russian Empire and Nationalism in the Nineteenth Century*. Budapest, New York: Central European University Press.

- Mončalovskij, Osip A. [1898]. *Litěraturnoje i političeskoje ukrainofilstvo*. Lvov: Tipografija Stavropigijskogo Instituta.
- Mončalovskij, Osip A. [1903]. *Svjataja Rus'*. Lvov: Iz tipografii Stavropigijskogo Instituta.
- Myeshkov, Dmytro [2009]. Das Schicksal der Ukrainer in der Doppelmonarchie 1914–1915: ein Kriegsverbrechen oder kriegsbedingte Maßnahmen? (online). Dostupné z: <https://www.academia.edu/36689709/Das_Schicksal_der_Ukrainer_in_der_Doppelmonarchie_1914_1915_ein_Kriegsverbrechen_oder_kriegsbedingte_Ma%C3%9Fnahmen>.
- Naumovič, Ivan [1889]. *Pjatiděsjatiletije (1839–1889) vossojediněnija s pravoslavnoj cerkov'ju zapadno-russkich uniatov. Istoričeskij očerk*. Sankt-Petěrburg: Sinodalnaja tipografija.
- Nazarenko, Aleksandr Vasiljevič [2013]. „Slovo na obnovlenije Děsjatinnoj cerkvi“ ili k istorii počitanija svjatiťelja Klimenta Rimskogo v Drevněj Rusi. Moskva, Brusel: Svjato-Ekatěrininskij mužskoj monastyr'.
- Němenskij, Oleg Borisovič [2008]. Kazačestvo i Russkij mir. Dostupné z: <http://www.perspektivy.info/book/kazachestvo_i_russkij_mir_2008-10-03.htm>.
- Ostrovskij, Zelman Solomonovič [1931]. *Problemy ukrainizacii i belorussizacii v RSFSR*. Moskva: Vlast sovetov.
- Pavlov, Širchan [2004]. Russkij mir: istorija i Istorija (online). Dostupné z: <http://archipelag.ru/ru_mir/history/history2004/shirhan-russmir>.
- Pervolf, Iosif [1874]. *Slavjanskaja vzaimnosť s drevnějšich vremen do XVIII v.* Sankt-Petěrburg: Tipografija V.S. Balaševa.
- Romer, Eugenjusz (ed.) [1920]. *Spis ludności na terenach administrowanych przez zarząd cywilny ziem wschodnich (grudzień 1919)*. Warszawa: Książnica Polska Towarzystwa Naucznych Szkół Wyższych.
- Rybakov, Boris A. [1993]. *Kijevskaja Rus' i russkije knjažestva XII–XIII vv.* Moskva: Nauka.
- Saunders, David [1985]. *The Ukrainian Impact on Russian Culture 1750–1850*. Edmonton: University of Alberta.
- Semušin, Dmitrij L. [2013]. „Pomorskij vopros“ i Russkaja Arktika. Moskva: Regnum.
- Shevchenko, Kirill [2010]. Reinterpretation of History as the Identity-building Tool. Case of Poleshukh in Belarus. *Český lid. Etnologický časopis* 97 (4): 383–399.
- Schorkowitz, Dittmar [2000]. Die Herkunft der Ostslaven und die Anfänge des Kiever Reiches in der post-sowjetischen Revision. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 48 (4): 569–601.
- Schorkowitz, Dittmar [2010]. Geschichte, Identität und Gewalt im Kontext postsozialistischer Nationsbildung. *Zeitschrift für Ethnologie* 135 (1): 99–160.
- Solik, Martin – Baar, Vladimír [2016]. Koncept „Ruského sveta“ ako nástroj implementácie soft power v ruskej zahraničnej politike. *Politické vedy* 19 (1): 8–47.
- Stalin, Josif Vissarionovič [1951]. *Spisy sv. 5, 1921–1923*. Praha: Svoboda.
- Stojičević, Slobodan [2016]. Gdě granicy Russkogo Mira? (vzgljad iz Serbii). Dostupné z: <<http://ruskie.org/index.php?module=printnews&id=35935>>.
- Syčeva, Lidija [2007]. Russkij jazyk, russkaja kultura, russkij mir. Dostupné z: <http://lsycheva.ru/books/culture/culture_7407.html>.
- Šafařík, Pavel Josef [1842/1955]. *Slovanský národopis*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Šchedrovickij, Pjotr [2000]. Kto i čto stoit za doktrinoj Russkogo Mira? (online). Dostupné z: <http://archipelag.ru/ru_mir/history/history99-00/shedrovicky-doctrina>.
- Ševčenko, Kirill V. [2013]. Těrritorialnoje ukрупněnije BSSR v 1924 g. v polskom obščestvennom mněenii. In: Miščenko, Viktor Vasiljevič – Pustovojtov, Viktor Nikolajevič – Starodubec, Svetlana Nikolajevna (ed.). *Rossijsko-Belorusko-Ukrainskoje pograničje: problemy vzaimodějstvija v kontěkstě jedinogo sociokul'turnogo prostranstva – istorija i perspektivy*. Brjansk: Brjanskij gosudarstvennyj universitět. s. 331–337.
- Ševčenko, Maksim [2004]. Russkij mir – kontury „obščej sudby“ (online). Dostupné z: <http://archipelag.ru/ru_mir/history/history2004/shevchenko-kontur>.
- Šimov, Vsevolod V. [2016]. Beloruskaja iděntičnosť i obščerusskaja iděja. In: Svjatěnkov, Pavel Vjačeslavovič (ed.). *Beloruskaja iděja: istorija i realnosť*. Moskva: Analitičeskij centr innovacionnyh projektov i těchnologij, s. 163–186.
- Tekushev, Islam – Markedonov, Sergej – Shevchenko, Kirill (ed.) [2013]. *Abkhazia: Between the Past and the Future*. Praha: Medium Orient.

- Tiškov, Valerij A. [2003]. *Rekvijem po etnosu. Issledovanija po socialno-kulturnoj antropologii*. Moskva: Nauka
- Tiškov, Valerij A. [2007]. *Russkij mir: smysl i strategii*. Moskva: Nauka.
- Tiškov, Valerij A. [2001]. *Etnologija i politika*. Moskva: Nauka.
- Toločko, Petr P. [1987]. *Drevnjaja Rus'. Očerki socialno-političeskoj istorii*. Kijev: Naukova dumka.
- Toločko, Pjotr [2020]. *Mír menjaetsja ně k lučšemu* (online). Dostupné z: <<https://lgz.ru/article/-23-6740-10-06-2020/akademik-pyetr-tolochko-mir-menyaetsya-ne-k-luchshemu>>.
- Vavrik, Vasilij Romanovič [2001]. *Těrezin i Talergof. K 50-letněj godovščině tragedii Galicko-Russkogo naroda*. Moskva: Moskovskoje občestvo družej Karpatskoj Rusi.
- Vosovič, Sergej [2020]. *Vozrožděnije i razvitije pravoslavnych bratstv v Belarusi v 1863–1914 gg.* (online). Dostupné z: <<https://zapadrus.su/rusmir/istf/2135-vozrozhdenie-i-razvitie-pravoslavnykh-bratstv-v-belarusi-v-1863-1914-gg.html>>.
- Zajnutdinov, Andrej Eduardovič [2012]. *Sibirskoje oblastničestvo: istoriko-sociologičeskij analiz*. Sankt-Petěrburg: Sociologičeskij institut Rossijskoj Akadēmii nauk.
- Zaprudnik, Jan [1993]. *Belarus at a Crossroads in History*. Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press.
- Zelenin, Dmitrij Konstantinovič [1991 (1927)]. *Vostočnoslavjanskaja etnografija*. Moskva: Nauka.

Kirill Shevchenko je profesorem Katedry právních disciplín a zároveň vedoucím Centra eurasijských studií Ruské státní sociální univerzity (filiálka Minsk, Bělorusko). Těžiště jeho odborného zájmu zahrnuje národní hnutí slovanských národů střední a východní Evropy (19. a 20. století), problematiku mezislovanských kulturních vztahů a vývoj národních identit východoevropských národů.

Petr Lozoviuk je vedoucím Katedry antropologie na FF ŽČU v Plzni. Těžiště jeho odborného zájmu zahrnuje srovnávací evropskou etnologii, problematiku interetnických vztahů a interkulturní komunikace, německojazyčnou a ruskojazyčnou tradici etnografického výzkumu, tematiku česko-německých relací a problematiku etnoemancipačních procesů ve východní Evropě.